

Opracował Adrian Bożydar Knyziak
Politechnika Warszawska Wydział Mechatroniki

Odtwarzanie i przekazywanie jednostek dozymetrycznych

Opracowanie zaliczeniowe z przedmiotu
"Metody i Technologie Jądrowe"
Uczelniana Oferta Dydaktyczna PW,
Prowadzący: prof.dr hab. Jan Pluta
rok ak. 2008/2009

WZORCE JEDNOSTEK MIAR

- Wzorzec jednostki miary
- Wzorzec międzynarodowy jednostki miary
- Wzorzec państwowy jednostki miary
- Wzorzec pierwotny jednostki miary
- Wzorzec wtórny jednostki miary
- Wzorzec odniesienia jednostki miary
- Wzorzec roboczy jednostki miary
- Jednostka miary

WZORZEC JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec miary, przyrząd pomiarowy, materiał odniesienia lub układ pomiarowy, przeznaczony do zdefiniowania, zrealizowania, zachowania lub odtwarzania jednostki miary albo jednej lub wielu wartości pewnej wielkości i służący jako odniesienie.

WZORZEC MIĘDZYNARODOWY JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary uznany umową międzynarodową za podstawę do przypisywania wartości innym wzorcom jednostki miary danej wielkości.

WZORZEC PAŃSTWOWY JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary uznany urzędowo w danym kraju za podstawę do przypisywania wartości innym wzorcom jednostki miary danej wielkości.

WZORZEC PIERWOTNY JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary, który jest ustalony lub powszechnie uznany jako charakteryzujący się najwyższą jakością metrologiczną i którego wartość jest przyjęta bez odniesienia do innych wzorców jednostki miary tej samej wielkości.

WZORZEC WTÓRNY JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary, którego wartość jest utworzona przez porównanie z wzorcem pierwotnym jednostki miary tej samej wielkości.

WZORZEC ODNIESIENIA JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary o najwyższej zazwyczaj jakości metrologicznej dostępny w danym miejscu lub danej organizacji, który stanowi odniesienie dla wykonywanych tam pomiarów.

WZORZEC ROBOCZY JEDNOSTKI MIARY

Wzorzec jednostki miary używany zwykle do wzorcowania lub sprawdzania wzorów miar, przyrządów pomiarowych lub materiałów odniesienia.

JEDNOSTKA MIARY

Wielkość określona, zdefiniowana i przyjęta umownie, z którą porównuje się inne wielkości tego samego rodzaju w celu ich ilościowego wyrażania w stosunku do tej wielkości przyjętej umownie.

WIELKOŚCI I JEDNOSTKI

- Dawka ekspozycyjna
- Moc dawki ekspozycyjnej
- Kerma w powietrzu
- Moc kermy w powietrzu

DAWKA EKSPozyCYJNA

$$X = \frac{dQ}{dm} \quad \left[\frac{C}{kg} \right]$$

$$\dot{X} = \frac{dX}{dt} \quad \left[\frac{A}{kg} \right]$$

KERMA W POWIETRZU

$$K = \frac{dE}{dm} \quad \left[\frac{J}{kg} \right]$$

MOC KERMY W POWIETRZU

$$\dot{K} = \frac{dK}{dt} \quad \left[\frac{\text{Gy}}{\text{s}} \right]$$

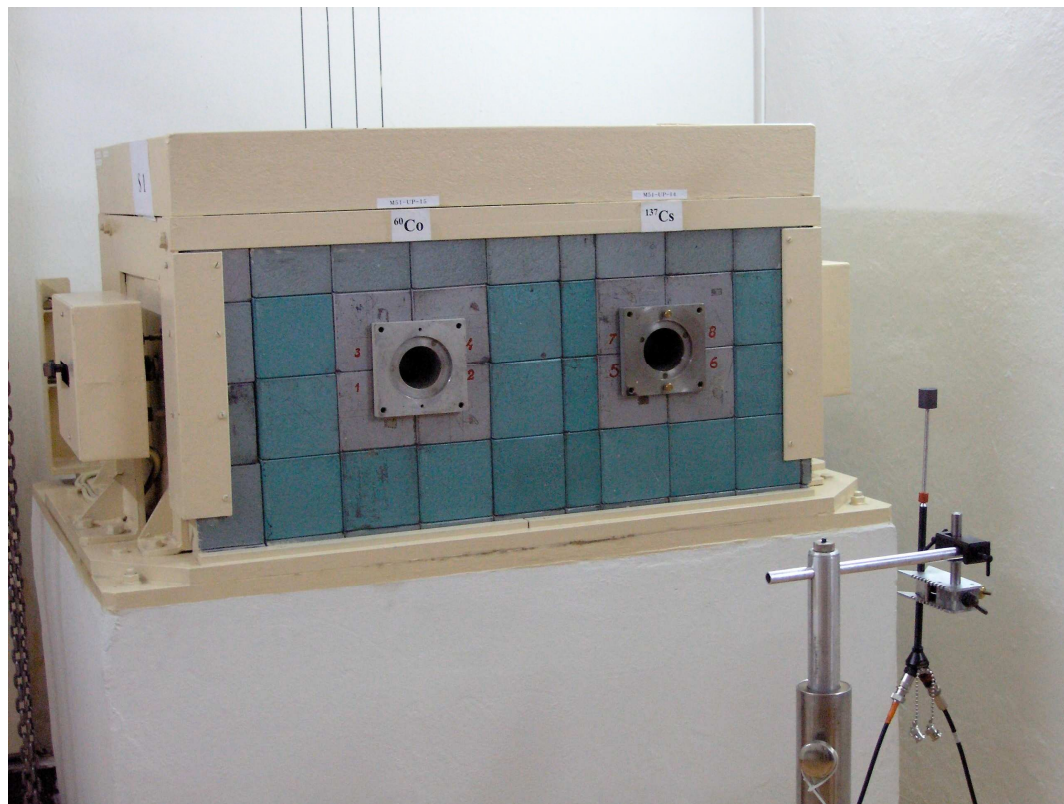
WZORCE PROMIENIOWANIA FOTONOWEGO

Laboratorium Promieniowania Jonizującego GUM zajmuje się głównie wzorcami fotonowego promieniowania jonizującego tzn. wzorcami promieniowania X i γ w zakresie dawki ekspozycyjnej i kermy w powietrzu. Są to wzorce pierwotne odtwarzające jednostkę miary zgodnie z jej definicją. LPJ na swoich wzorcowych stanowiskach pomiarowych odtwarza i przekazuje jednostkę miary dawki ekspozycyjnej i kermy w powietrzu, nie ma możliwości odtwarzania na tym poziomie dawki pochłoniętej np. w wodzie. Wzorce te to w przypadku:

- pomiarów promieniowania rentgenowskiego – komora jonizacyjna o elektrodach płasko-równoległych i ściankach powietrznych.
- pomiarów promieniowania γ – grafitowa wnękowa komora jonizacyjna.

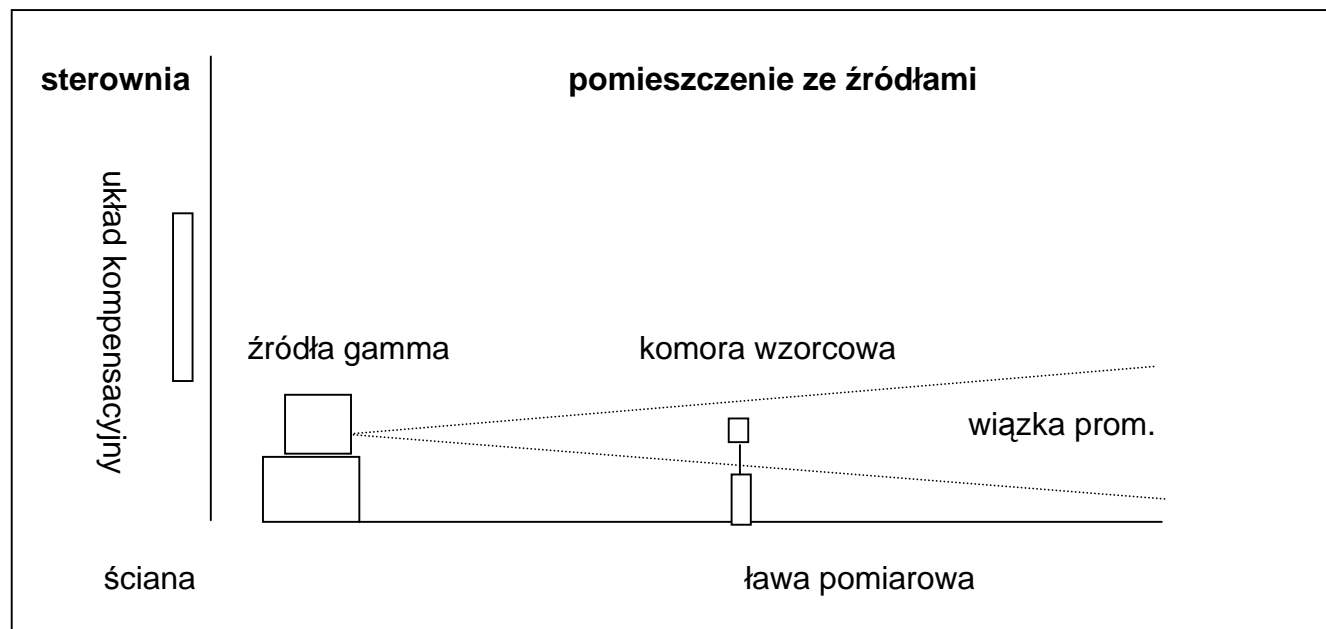

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

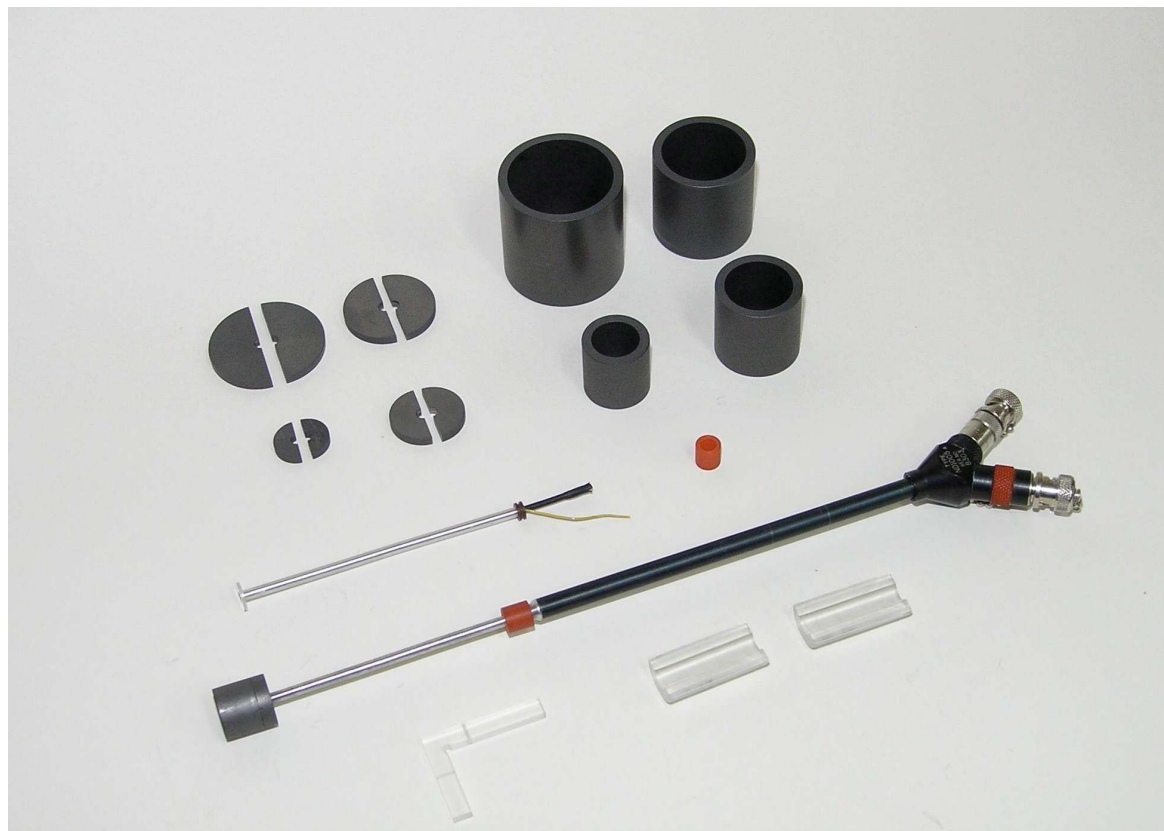
Komora wzorcowa na stanowisku pomiarowym gamma.

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

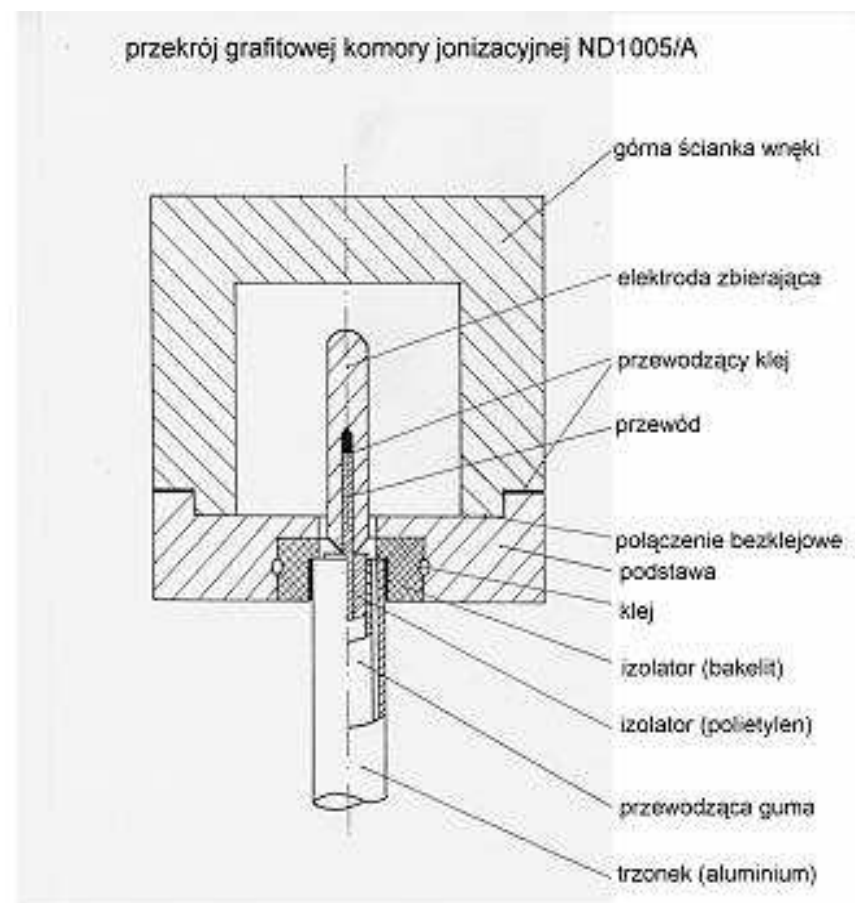
Schematyczny rysunek stanowiska wzorcowego gamma.

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

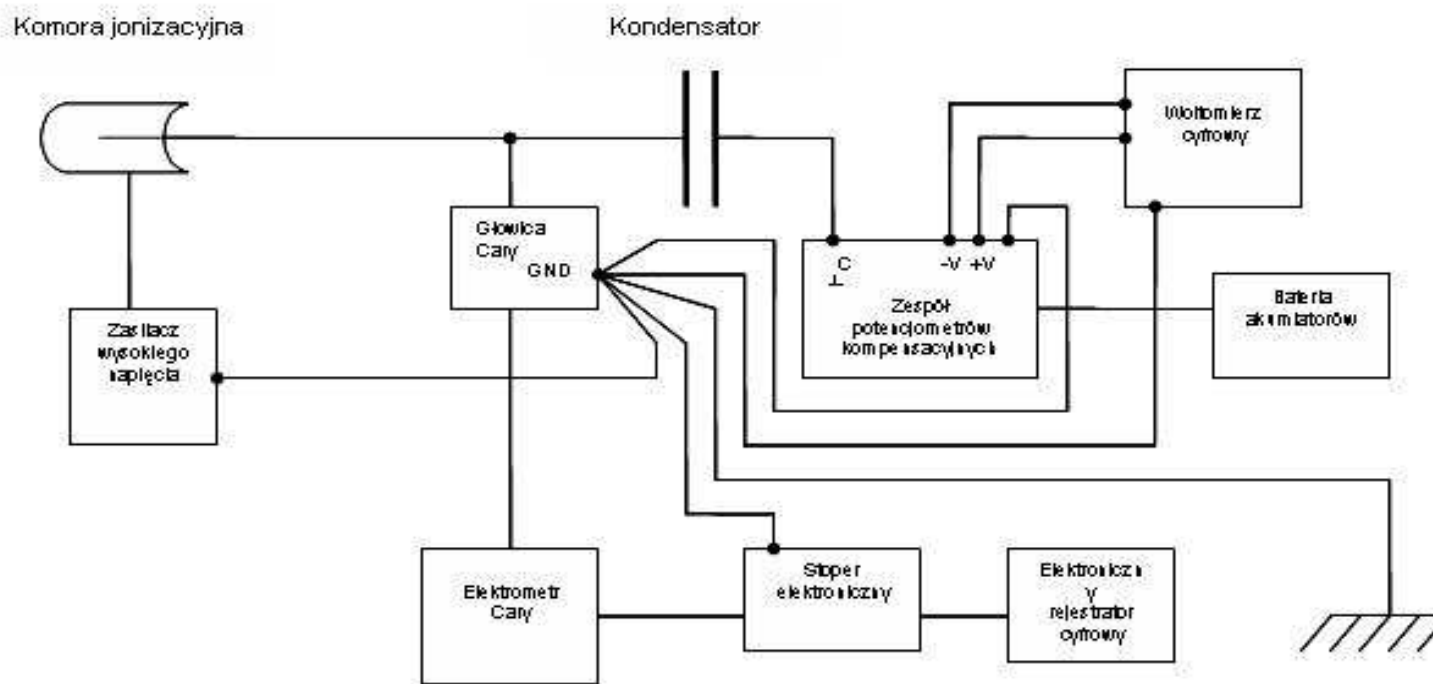

Wzorzec pierwotny-grafitowa komora jonizacyjna ND1005/A.

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

Blokowy schemat stanowiska wzorcowego wraz z układem Townsenda do pomiarów prądów i ładunków jonizacyjnych.

$$\dot{K} = \frac{I}{m} \frac{W}{e} \frac{1}{1 - \bar{g}} \left(\frac{\mu_{\text{en}}}{\rho} \right)_{\text{a,c}} \bar{S}_{\text{c,a}} \prod k_i$$

POMIAR PROMIENIOWANIA γ

Table 3. Physical constants and correction factors with their estimated relative uncertainties of the BIPM and GUM standards for the ^{137}Cs gamma radiation beam at the BIPM

	BIPM standard			GUM standard			
	values	uncertainty ⁽¹⁾		values	uncertainty ⁽¹⁾		
		100 s_1	100 u_1		100 s_1	100 u_1	
Physical Constants							
ρ_0	dry air density ⁽²⁾ / kg m ⁻³	1.2930	0.01		1.2930	0.01	
$(\mu_{en} / \rho)_{e,C}$		0.9990	0.05		0.9990	0.05	
$\bar{S}_{e,w}$		1.0104	0.11 ⁽³⁾		1.0101	0.11 ⁽³⁾	
W / e	J/C	33.97			33.97		
$\bar{g}$	bremsstrahlung loss	0.0012	0.02		0.0012	0.02	
Correction factors:							
k_s	recombination losses	1.0014	0.01	0.01	1.0019	0.01	0.01
k_h	humidity	0.9970	0.03		0.9970	0.03	
k_{sp}	stem scattering	0.9998	0.01		0.9986	0.01	
k_{at}	wall attenuation	1.0540	0.01	0.04			
k_{sc}	wall scattering	0.9535	0.01	0.15	1.0175	0.01	0.10
k_{rep}	mean origin of electrons	0.9972	0.01		0.9986	0.01	
k_{ax}	axial non-uniformity	0.9981	0.07		1.0000	0.01	
k_m	radial non-uniformity ⁽⁴⁾	1.0011	0.01	0.03	1.0002	0.01	0.02
V	chamber volume / cm ³	6.8344	0.01	0.10	1.013	–	0.20
I	ionization current / pA		0.03			0.03	
Relative standard uncertainty							
quadratic summation			0.04	0.24		0.04	0.28
combined uncertainty			0.24			0.29	
Relative standard uncertainty neglecting contributions from physical constants and k_h							
quadratic summation			0.04	0.20		0.04	0.25
combined uncertainty			0.20			0.26	

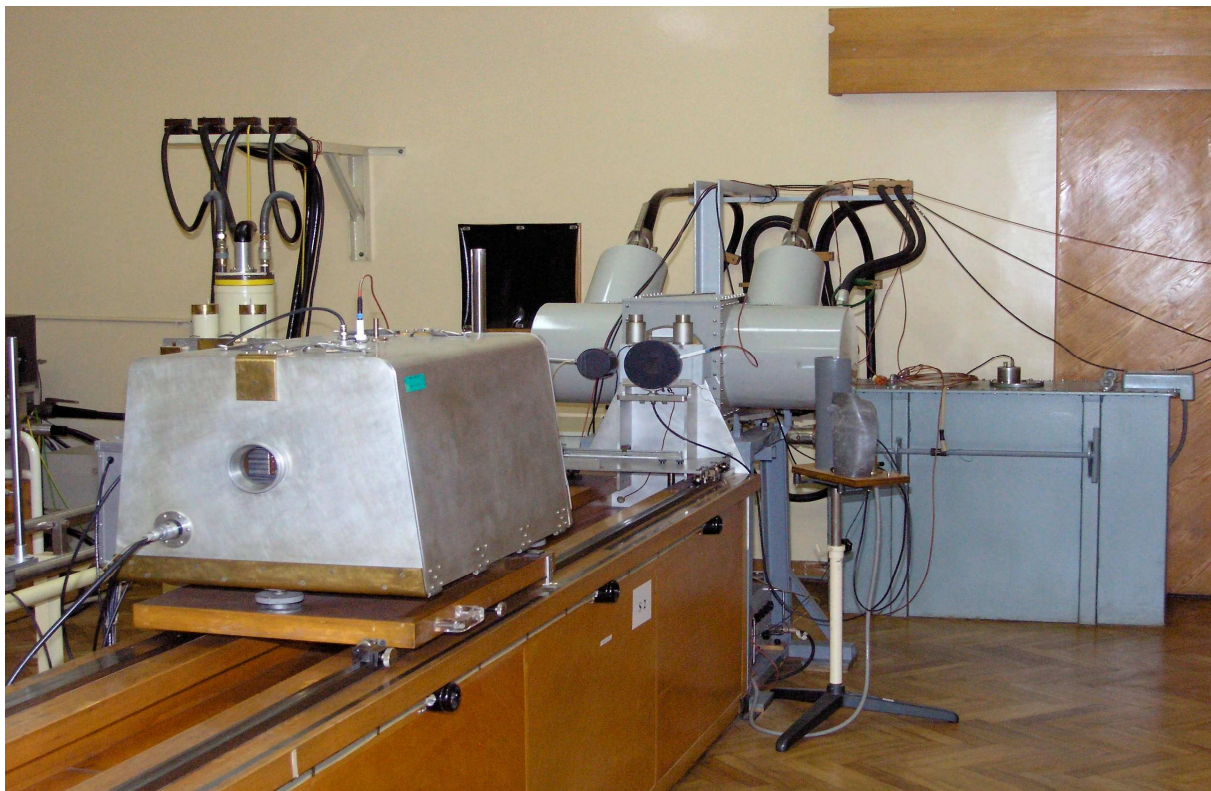
⁽¹⁾ Expressed as one standard deviation
 s_1 represents the relative standard uncertainty estimated by statistical methods, type A
 u_1 represents the relative standard uncertainty estimated by other means, type B

⁽²⁾ At 101.325 Pa and 273.15 K

⁽³⁾ Combined uncertainty for the product of $\bar{S}_{e,w}$ and W / e

⁽⁴⁾ For the 20 cm diameter ^{137}Cs beam.

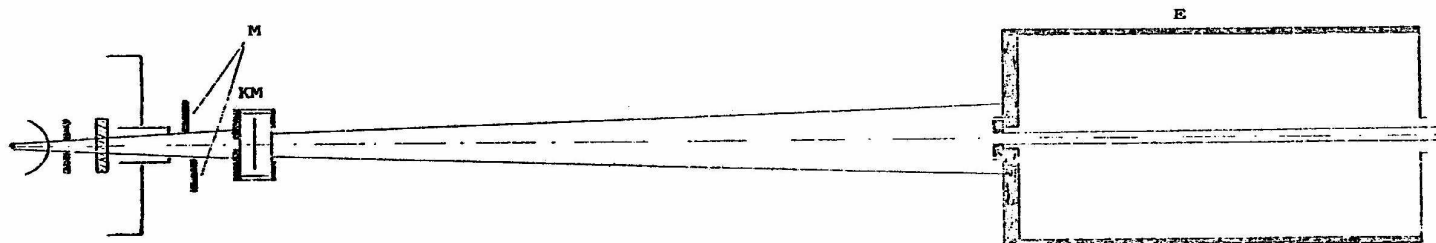
POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

Ława pomiarowa stanowiska wzorcowego X.

POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

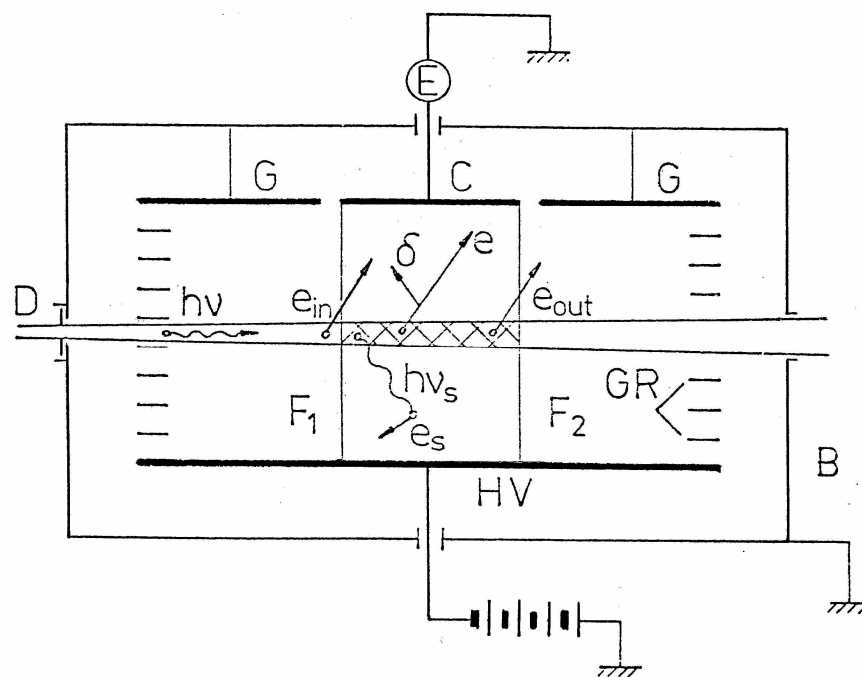
stanowisko wzorcowe do pomiarów promieniowania X

POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

Wzorzec pierwotny - komora o elektrodach płasko - równoległych i o ściankach powietrznych.

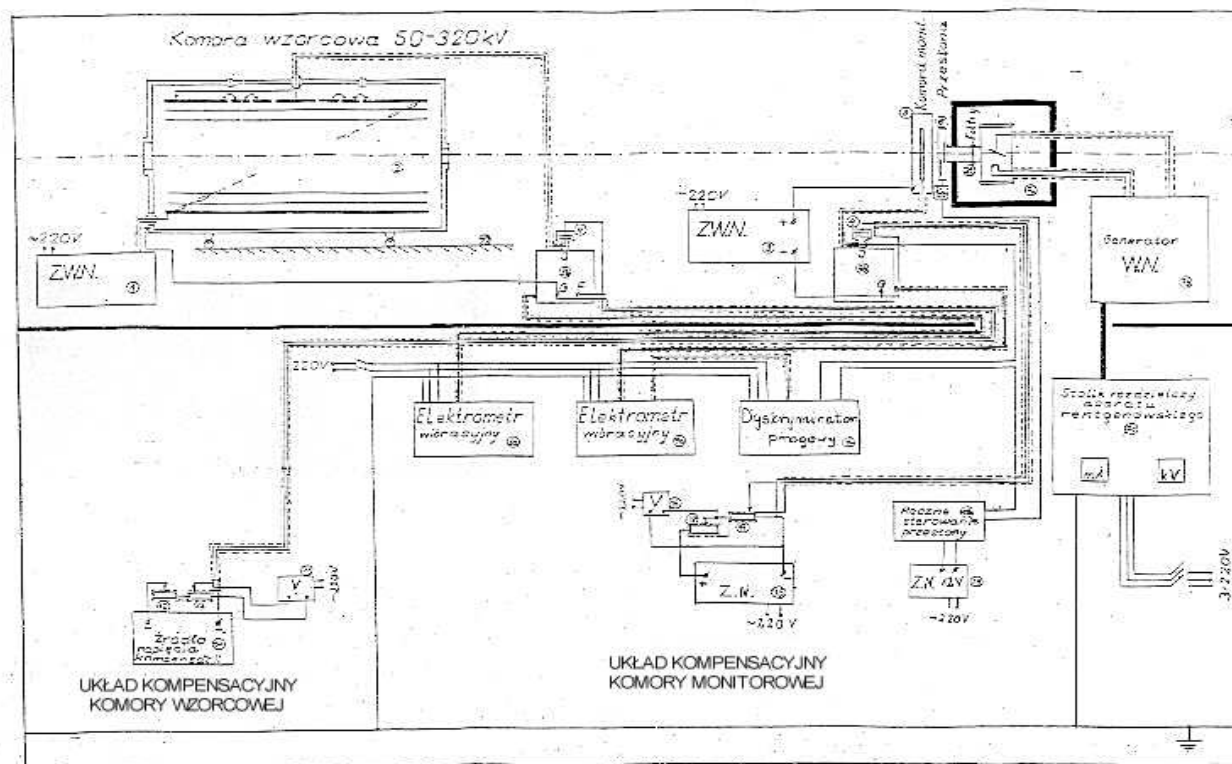
POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

budowa komory płasko-równoległej o ściankach powietrznych

POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

SCHEMAT POŁĄCZEŃ

$$K = \frac{Q}{m} \cdot \frac{W}{e} \cdot \frac{1}{1 - \bar{g}} \cdot \prod k_i$$

$$X = \frac{Q}{m} \cdot \prod k_i$$

POMIAR PROMIENIOWANIA RENTGENOWSKIEGO

Table 5. Main dimensions of the GUM standard (100 kV to 250 kV) and correction factors

plate separation/mm	239,9 2			
collecting plate width/mm	99,88 0			
collecting plate height/mm	280,5 6			
air path-length/mm	393,3			
diaphragm diameter/mm	10,278			
measuring volume/cm ³	8,287			
applied voltage/V	± 5 000			
Correction factors	100 kV	135 kV	180 kV	250 kV
scattered radiation	0,993 1	0,994 3	0,995 0	0,995 5
electron loss	1,000 0	1,000 5	1,001 4	1,003 0
air attenuation ⁽¹⁾	1,013 6	1,009 2	1,008 0	1,006 6
recombination loss	1,000 3	1,000 3	1,000 4	1,000 6
field distortion	1,000 0	1,000 0	1,000 0	1,000 0
transmission through diaphragm edge	0,999 7	0,999 6	0,999 4	0,999 2
transmission through standard walls	1,000 0	1,000 0	1,000 0	1,000 0
humidity	0,998	0,998	0,998	0,998
polarity effect	0,999 8	0,999 7	0,999 6	0,999 7
101 325 Pa and 20 °C	$k = 4,60439$	$k = 2,00154$	$k = 1,000175$	$k = 1,00021$

WZORCOWANIE

- **Wzorcowanie, kalibracja**
Zbiór operacji ustalających, w określonych warunkach, relację między wartościami wielkości mierzonej wskazanymi przez przyrząd pomiarowy lub układ pomiarowy albo wartościami reprezentowanymi przez wzorzec miary lub przez materiał odniesienia a odpowiednimi wartościami wielkości realizowanymi przez wzorce jednostki miary.
- **Współczynnik wzorcowania (kalibracji)**
Jest to współczynnik przekształcający wskazywaną przez dawkomierz wartość, skorygowaną do określonych warunków odniesienia w wartość poprawną w ustalonym punkcie pomiarowym.
- **Warunki odniesienia (warunki referencyjne)**
Warunki użytkowania przewidziane do badania przyrządu pomiarowego lub do wzajemnego porównania wyników pomiarów.

METODY POMIAROWE

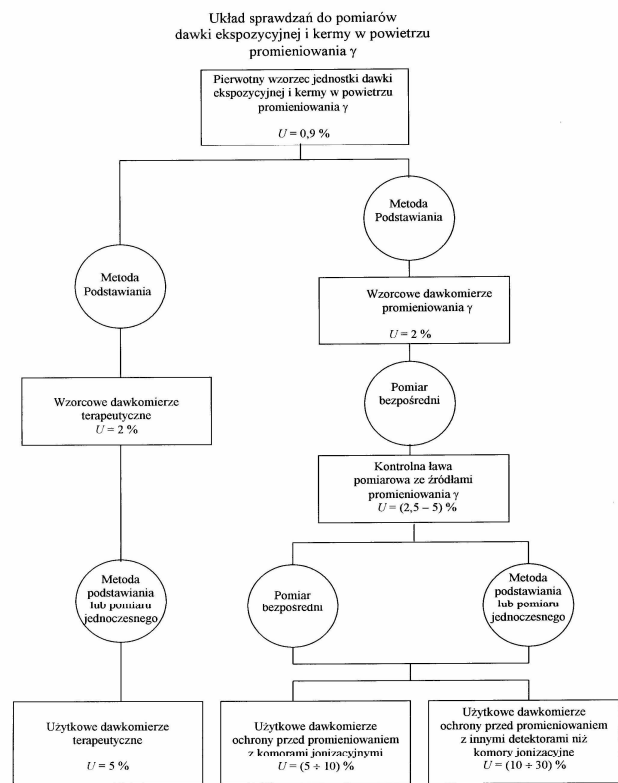
- **Metoda bezpośredniego pomiaru**, polegającą na pomiarze prądów jednocześnie napromienianych komór (wzorcowej i sprawdzanej), umieszczonych w jednakowej odległości od źródła promieniowania.
- **Metoda przez podstawienie**, polegającą na pomiarze najpierw jedną, a następnie drugą komorą.

WZORCOWANIE

$$k_{\gamma} = \frac{\dot{K}}{M \cdot k_D}$$

WZORCOWANIE

Uwaga: Wartości niepewności rozszerzonej podano przy poziomie ufności 95% i dla współczynnika rozszerzenia $k = 2$.

SPÓJNOŚĆ POMIAROWA

Właściwość wyniku pomiaru lub wzorca jednostki miary polegająca na tym, że można je powiązać z określonymi odniesieniami, na ogół z wzorcami państwowymi lub międzynarodowymi jednostki miary, za pośrednictwem nieprzerwanego łańcucha porównań, z których wszystkie mają określone niepewności.

SPÓJNOŚĆ POMIAROWA

Spójność pomiarowa jest charakteryzowana przez:

nieprzerwany łańcuch porównań – prowadzący do ustalonych odniesień akceptowalnych dla stron, zazwyczaj do krajowych lub międzynarodowych wzorców;

niepewność pomiaru – niepewność pomiaru dla każdego stopnia w łańcuchu spójności pomiarowej musi być obliczona lub oszacowana według uzgodnionych metod i musi być ustalona tak, aby całkowita niepewność całego łańcucha mogła być obliczona lub oszacowana;

dokumentacja – wzorcowanie na każdym stopniu łańcucha musi być wykonywane zgodnie z udokumentowanymi i powszechnie uznanymi procedurami, wyniki muszą być zapisywane;

kompetencje – laboratoria lub organizacje realizujące jeden lub więcej stopni w łańcuchu muszą przedstawić dowody dla swoich kompetencji technicznych (np. poprzez akredytację);

odniesienie do jednostek SI – łańcuch porównań musi, gdzie to możliwe, kończyć się na wzorcach pierwotnych jednostek miar odtwarzających jednostki SI;

odstępny czas między wzorcowaniami – wzorcowania muszą być powtarzane we właściwych odstępach czasu; długość tych odstępów czasu będzie zależna od wielu zmiennych (np. wymagana niepewność, częstość użytkowania, sposób użytkowania, stabilność wyposażenia).